

Інжиєвська Леся Анатоліївна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»

**АРТКОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

Анотація. У статті розкриваються суттєві аспекти арткорекційної програми, яка спрямована на екопсихологічну фасилітацію особистісного розвитку майбутнього психолога, що сприяє особистісному зростанню осіб, які здобувають післядипломну освіту з психології.

Ключові слова: арткорекційна програма, фасилітація, особистісний розвиток.

Інжиевская Леся Анатольевна

**АРТКОРРЕКЦИОННАЯ ПРОГРАММА ДЛЯ БУДУЩЕГО ПСИХОЛОГА
И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ
ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация. В статье раскрываются существенные аспекты арткоррекционной программы, направленной на экопсихологическую фасилитацию личностного развития будущего психолога, что способствует личностному росту лиц, получающих последипломное образование по психологии.

Ключевые слова: арткоррекционная программа, фасилитация, личностное развитие.

Lesya Inzhyuevska

**ARTCORRECTIVE PROGRAM FOR FUTURE PSYCHOLOGISTS
AND PECULIARITIES OF IT REALIZATION IN TERMS
OF POST-GRADUATE EDUCATION**

Abstract. The article reveals the essential aspects of the artcorrection program, which aims at the ecopsychological facilitation of the personal development of a future psychologist, which contributes to the personal growth of postgraduate students in psychology.

Key words: artcorrection program, facilitation, personal development.

Постановка проблеми

Актуальність проблеми дослідження, яку окреслюємо ми, полягає в тому, що зміни, які відбуваються сьогодні в Україні і світі стосовно цілей освіти, орієнтованість освітньої підготовки психологів до участі в різних типах соціальної практики, різке зростання соціального запиту на висококваліфікованих психологів-практиків, зумовлює необхідність перегляду традиційних підходів до характеру та системи підготовки психологів у вищих навчальних закладах. Не виключенням у

цьому сенсі є і Інститут підготовки психологів у рамках післядипломної освіти. Особлива складність полягає у потребі врахування специфіки розвитку особистісних структур дорослої людини під час вторинної професійної соціалізації і відсутності коректного психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на гармонізацію та оптимізацію процесу самозмін. Відтак в основі нашого дослідження — упровадження інноваційних технологій підготовки психологів, які володіють ресурсом особистісного і професійного розвитку, а саме арт-терапії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

В основу покладено теоретичні дослідження та практичні розробки щодо психологічних засобів оптимізації особистісного розвитку суб'єкта науковців: О. Бондаренка, О. Вознесенської, В. Зазикіна, О. Копитіна, Р. Кочюнаса, Л. Лебедевої, П. Лушина, Н. Маковецької, М. Ноулз, К. Роджерса, Н. Роджерс, О. Скнар, Є. Татарінова, Н. Хрящевої, Т. Яценко. Методологічним підґрунтям програми з розвитку особистості артзасобами визначено екопсихологічну фасилітацію (екофасилітацію) як процес управління відкритою динамічною системою особистості з метою підтримки її у стані саморозвитку (за П. Лушиним).

Так, А. Деркач і В. Дьячков вважають, що особистісний розвиток майбутнього професіонала – це процес формування особистості, орієнтованої на високі професійні досягнення, її професіоналізм, що реалізується у саморозвитку, професійній діяльності та взаємодіях¹.

В. Лефтеров під особистісним розвитком майбутнього фахівця розуміє індивідуально і соціально обумовлений, активний та інтегративний процес психосоціального і професійного зростання людини, спрямований на її фахову самореалізацію та самоствердження як суб'єкта життєдіяльності⁷.

На основі аналізу різних підходів до особистісного розвитку майбутнього професіонала, виходячи із завдань нашого дослідження, ми дотримуємося такого визначення цього феномену: *особистісний розвиток майбутнього психолога – це складний, цілісний, системно організований процес перехідних змін, що ґрунтується на прагненні до особистісного і професійного вдосконалення в обраній професійній сфері та реалізації життєвих духовних засад*.

Інтерес до арт-терапії проявляли представники фактично всіх напрямів психотерапії, а також представники різних наукових шкіл.

¹ Деркач А. А. Акмеология : учебник / под общ. ред. А. А. Деркача. — М. : РАГС, 2002. — 630 с.

⁷ Лефтеров В. О. Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / В. О. Лефтеров; Ун-т цивільного захисту України. — Харків, 2008. — 37 с.

Можливості застосування артзасобів в освітньому процесі розглядали у своїх працях такі автори, як: Т. Зінкевич-Євстигнеєва, О. Копитін, В. Кокоренко, Л. Лебедева та інші^{3; 5; 6; 1}.

Мета статті — висвітлити актуальність арткорекційної програми, спрямованої на екопсихологічну фасилітацію особистісного розвитку майбутнього психолога.

Виклад основного матеріалу

На нашу думку, процес навчання студентів основам застосування артзасобів створює унікальний прецедент єдиного творчого й освітнього простору, що позитивно позначається на професійному становленні й особистісному зростанні студентів. Студенти – майбутні психологи — не лише здобувають потрібні знання, освоюють інноваційну теорію і технологію роботи, а також вчаться рефлексії, самопізнання і водночас з навчанням проходять особисту терапію. Це принципово необхідно для роботи з людьми. Адже робота фахівця неодмінно вимагає розуміння самого себе, усвідомлення позитивних рис своєї особистості і негативного досвіду. Для цього у процесі реалізації розробленої нами програми арткорекційного тренінгу теоретичне навчання, практичне відпрацювання професійних умінь і навичок та особистісне самоусвідомлення здійснювались у єдиній цілісності та взаємодоповнювали одне одного. Тим самим забезпечувалася фасилітація особистісного розвитку майбутніх психологів⁴.

Зазначимо, що розроблена нами арткорекційна програма складається із 15 занять, які об'єднані у три модулі (по 5 занять на кожен модуль програми). Тривалість одного заняття — 3 години. Загальна тривалість програми – 45 годин.

Таблиця

Програма тренінгу для майбутніх психологів в умовах післядипломної освіти

№ з/п	Етапи тренінгу	Назва і мета сесій, очікувані зміни
1	2	3
1	Модуль 1 <i>Діагностичний етап</i>	Заняття 1. Поняття про програму та артзасоби. Мета: <i>організація ефективної взаємодії та налаштування учасників на продуктивну роботу</i>
		Заняття 2. Самоприйняття і самооцінка. Мета: <i>продемонструвати специфіку використання арт-терапії у процесі самоприйняття та формування адекватної самооцінки через групову й індивідуальну роботу</i>

³ Зінкевич-Євстигнеєва Т. Д. Путь к волшебству. Теория и практика арт-терапии / Т. Д. Зінкевич-Євстигнеєва. — СПб. : Златоуст, 2005. — 352 с.

⁵ Копытин А. И. Системная арт-терапия: теоретическое обоснование, методология применения, лечебно-реабилитационные и дестигматизирующие эффекты : дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.04 / А. И. Копытин. — СПб., 2010. — 311 с.

⁶ Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий / Л. Д. Лебедева. — СПб. : Речь, 2007. — 256 с.

⁴ Інжиєвська Л. А. Арт-терапевтичний тренінг: конспект лекцій та робочий зошит для самостійної роботи з дисципліни / Л. А. Інжиєвська. — Київ : ДВНЗ «УМО», 2014. — 96 с.

Продовження таблиці

1	2	3
		Заняття 3. Використання артзасобів у програмі для корекції емоційного стану. Мета: <i>діагностика емоційних станів учасників групи та розвиток творчого самовираження особистості за допомогою медитативних вправ</i>
		Заняття 4. Діагностика свого «Я» за допомогою артзасобів. Мета: <i>показати та зафіксувати можливості використання артзасобів для саморозуміння та діагностики</i>
		Заняття 5. Дослідження можливостей артзасобів для розуміння себе та інших людей. Мета: <i>актуалізація внутрішнього «Я», реалізація зворотніх зв'язків у групі</i>
2	Модуль 2 <i>Навчально-розвивальний етап</i>	Заняття 6. Артзасоби в діяльності психолога. Мета: <i>формування базових необхідних знань, вмінь і навичок для реалізації ефективної психологічної діяльності з використанням артзасобів</i>
		Заняття 7. Професійні якості та компетенції психолога. Мета: <i>дослідити та коректувати небажані соціальні ролі та форми поведінки. Формування професійної позиції психолога</i>
		Заняття 8. Межі професійної діяльності психолога. Мета: <i>розвиток професійних компетенцій психолога</i>
		Заняття 9. Мої труднощі в майбутній професії. Мета: <i>розвивати структури самосвідомості особистості як основу особистісного розвитку</i>
		Заняття 10. Особливості застосування артзасобів в діяльності психолога. Мета: <i>вдосконалення когнітивних навичок, що пов'язані з практичною діяльністю</i>
3	Модуль 3 <i>Корекційний етап</i>	Заняття 11. Який я є і яким хотів би бути. Мета: <i>поглиблення процесів самопізнання, усвідомлення поведінкових патернів</i>
		Заняття 12. Спонтанність і креативність в роботі психолога. Мета: <i>ознайомити зі структурою арткорекційного процесу, стимулювати спонтанність, розвивати уяву і творчі здібності</i>
		Заняття 13. Розвиток навичок асертивності в арт-терапевтичному процесі. Мета: <i>подолання тривожності, невпевненості, поглиблення самопізнання</i>
		Заняття 14. Арттехніки на самоприйняття. Мета: <i>сприяти відображенню індивідом особистісного та професійного досвіду</i>
		Заняття 15. Інтеграція Я-особистісного і Я-професійного артзасобами. Мета: <i>підведення підсумків тренінгової програми та визначення її впливу на особистісний розвиток учасників</i>

Послідовність основних модулів програми розроблено з урахуванням формувальних принципів та умов. Модулі пов'язані логікою принципової схеми особистісного розвитку майбутніх психологів та плавно переходять із одного в інший.

I. Модуль I. Діагностичний етап (5 занять)

Мета: формування усвідомленої готовності до зміни професії.

Завдання:

- розвиток професійної самосвідомості;
- усвідомлення учасниками цілей і правил участі в програмі;
- створення атмосфери співпраці, довіри і поваги;
- виявлення провідних мотивів отримання другої вищої освіти;

- фіксація особистісних структур, необхідних для успішного професійного і кар'єрного розвитку психолога;
- моделювання професійного майбутнього.

Базові методи та арттехніки: міні-лекції, мозкова атака, групова дискусія, створення автопортрету; виготовлення маски; медитативні техніки: малюнок мандали; техніки «sand-play»; спонтанний малюнок; груповий малюнок.

Після проведення окремих тренінгових методів передбачено проведення шеренгу. Після звершення модулю проводиться групова рефлексія за методикою «рефлексивний квадрат», який визначає логіку розгортання рефлексивного обговорення індивідуальних і групових здобутків та досягнень учасників в межах шеренгу².

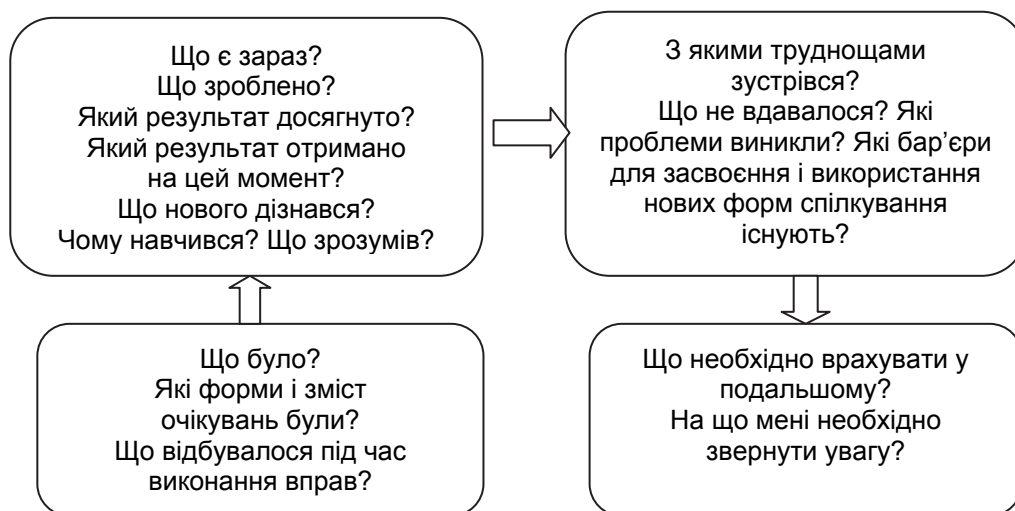

Рис. Схема «рефлексивного квадрату»

II. Модуль II. Навчально-розвивальний етап (5 занять)

Мета: зміна професійних установок і самоствавлення; оволодіння професійними компетенціями психолога.

Завдання:

- коригування самооцінки;
- формування психологічних вмінь і якостей психолога: спонтанності, креативності, проникливості, комунікативності тощо;
- оволодіння професійними компетенціями.

Базові методи та арттехніки: міні-лекції, лялькотерапія, групова дискусія, казкотерпія, ізотерапія, проєктивні методики, фототерапія, техніка колажу.

Особливістю другого етапу є включення до програми методичної частини, яка, з одного боку, спрямована на озброєння майбутніх психологів інструментарієм психолога, а з іншого боку – на формування базових фахових компетенцій у психології творчості.

² Духневич В. М. Прикладні питання технологій підготовки та проведення когнітивно орієнтованих тренінгів спілкування : метод. рек. / В. М. Духневич ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 84 с.

III. Модуль III. Корекційний етап

Мета: корекція образу професії психолога, усунення «розривів» між професійним Я-ідеальним і професійним Я-реальним.

Завдання:

- корекція тривожних станів, пов'язаних із зміною професії;
- подолання невпевненості у власних професійних силах;
- корекція заниженої самооцінки;
- розвиток навичок асертивності, самопрезентації.

Базові методи та арттехніки: міні-лекції, ізотерапія, групова дискусія, техніка індивідуального і групового колажу, робота з природними та синтетичними матеріалами.

Як зазначалося, під час фасилітативного тренінгу учасникам давалися індивідуальні домашні завдання.

Розглянемо ці завдання, які виконувалися в домашніх умовах, більш детально.

Індивідуальне домашнє завдання № 1

Створення професійного психологічного портрету арттренера. Робота, що передбачає можливість індивідуального чи групового виконання (у групах із 2–3 осіб) і складається з таких частин:

1. Визначення обов'язкових компонентів «портрету»: професійно-діяльнісного (наявність необхідних знань і здібностей, сформованість професійних умінь і навичок); індивідуально-особистісного (сформованість особистісних якостей, психічних процесів тощо, потрібних для ефективного виконання професійних функцій).
2. Створення колажу та його описання (у вигляді есе).
3. Самоаналіз за визначеними компонентами із використанням психодіагностичних методик (орієнтовно 5–7 методик).
4. Представлення на тему «Я – психолог» в аудиторії.

Індивідуальне домашнє завдання № 2

Дослідження особистості (групи) за допомогою вивчених артметодик і технік. Дослідження виконується індивідуально і має складатися з таких частин:

1. Постановка цілей та завдань роботи.
2. Підбір необхідної артметодики з урахуванням мети та завдань роботи.
3. Проведення методики.
4. Аналіз отриманих результатів.
5. Визначення труднощів, які виникали під час виконання завдання.

Індивідуальне домашнє завдання № 3

Розроблення програми із застосуванням артзасобів для роботи з певною категорією клієнтів. Робота передбачає можливість індивідуального чи групового виконання (у групах із 2–3 осіб) і складається з таких частин:

1. Вибір проблематики та групи клієнтів, на роботу з якими спрямована програма.
2. Постановка цілей і завдань роботи.
3. Підбір необхідних артметодик з урахуванням мети та завдань роботи.

4. Розроблення орієнтовного плану роботи з клієнтом чи групою.
5. Прогнозування ефективності використання програми в роботі з клієнтом чи групою.
6. Описання труднощів, які виникали під час створення програми.

Індивідуальні домашні завдання були спрямовані на закріплення здобутих на заняттях знань, умінь і навичок у сфері застосування артзасобів. Ці завдання також сприяли розвитку професійної та особистісної самостійності учасників.

Показниками результативності процесу особистісного розвитку досліджуваних під впливом впровадженої арткорекційної програми вважаються позитивні зміни особистісних параметрів учасників. При цьому виявлено позитивну динаміку змін в обох групах: до 94,6% – в експериментальній групі (ЕГ) і до 82,8% – у контрольній (КГ). Однак в ЕГ ця динаміка вдвічі більша (при $p < 0,05$ за ϕ -критерієм кутового перетворення Фішера): свої плани на майбутнє з професією психолога стали пов'язувати на 29,7% (від початкової кількості учасників) більше, тоді як у КГ – на 7,5%. Застосування t -критерію Стьюдента для залежних вибірок підтвердило гіпотезу про те, що в результаті участі в арткорекційній програмі показники особистісного розвитку змінилися в ЕГ. Зокрема, оптимізувались уявлення про батьків, які сформовані у дитинстві (експериментальне значення t -критерія (-2,900) значно перевищило критичний його рівень (2,58) за ступенем свободи вибірки 185 при $p < 0,004$).

Відбулися значні зміни в ЕГ за мотивом отримання психологічної спеціальності «цікава наука»: кількість досліджуваних зросла з 7,5% до 19,4%, тобто на 12,1%. У КГ за цим мотивом також є позитивна динаміка, але не значуща: з 10,8% до 16,1%, тобто на 5,3% (значущість різниці на рівні $p < 0,05$); за мотивом «прагнення стати професіоналом у сфері практичної психології». Проте в ЕГ – на 14,0%, а в КГ – на 5,4% ($p < 0,05$). Окрім того, порівняння експериментальних і критичних значень за t -критерієм за показниками бажання досліджуваних розібратися в собі ($t = 3,768$), прагнення стати професіоналом у сфері практичної психології ($t = -3,232$) та ставлення до професії психолога як до цікавої науки ($t = -3,337$) свідчить про перевищення критичного рівня критерію ($t = 3,29$) за ступенем свободи і припустимих рівнів ймовірності похибки (відповідно $p < 0,0002$, $p < 0,001$, $p < 0,001$).

Також суттєвих змін зазнала самооцінка учасників. Зокрема, в КГ виявлено позитивну динаміку – кількість досліджуваних із самооцінкою нижче за середній рівень зменшилась з 5,4% до 3,2%. В ЕГ статистично значущо (при $p < 0,05$) зменшилась кількість таких досліджуваних – з 10,8% до 2,2%. Значні зміни відзначено за самооцінкою вище за середню – в ЕГ кількість таких досліджуваних зросла з 29,0% до 47,3% (при $p < 0,05$), в КГ зміни менш значущі – з 37,6% до 38,7%. Порівняння одержаних результатів та критичних значень t -критерію Стьюдента за ознаками низького ($t = 3,584$, при $p < 0,0004$), нижче за середній ($t = 4,939$ при $p < 0,000$) та вище за середній ($t = -5,258$ при $p < 0,000$) рівень самооцінки досліджуваних показало перевищення його критичного рівня ($t = 3,29$).

Після участі в арткорекційній програмі значні зміни відзначено в ЕГ за високим рівнем професійної самоідентифікації: кількість досліджуваних за цим показником зросла з 31,1% до 50,5% ($p < 0,05$). В КГ кількість таких досліджуваних також зросла, але не настільки суттєво: з 34,4% до 43,0%. За t-критерієм Стьюдента в ЕГ за ознакою рівня професійної самоідентифікації існує перевищення критичного рівня (експериментальне $t = -2,639$, критичне $t = 2,58$, при $p < 0,009$).

У результаті участі в програмі виявлено значущі (на рівні $p < 0,05$) позитивні зміни таких кар'єрних орієнтацій в ЕГ, як «професійна компетентність» (37,6% проти початкових 21,5%) та «інтеграція стилів життя» (66,7% проти початкових 44,1%). В КГ ці зміни є несуттєвими. Порівняння значень t-критерію Стьюдента в ЕГ після участі в програмі за такими кар'єрними орієнтаціями, як «професійна компетентність» ($t = -5,167$ при $p < 0,000$) та «інтеграція стилів життя» ($t = -3,805$ при $p < 0,0001$) показало перевищення критичного значення критерію ($t = 3,29$). Отже, у процесі арткорекційної роботи показники особистісного розвитку зазнали значущих змін.

Аналізуючи відгуки групи про тренінг із застосуванням артзасобів, виявлено, що заняття допомогло учасникам здобути нові знання про артзасоби та психологію, зробити багато відкриттів про себе і своїх колег. Завдяки арткорекційній програмі учасники експерименту усвідомили взаємозалежність між професійним і особистісним розвитком та їх співіснуванням в єдиній цілісності особистісного розвитку. Крім того, у багатьох учасників експерименту відзначився розвиток позитивного сприйняття себе та інших, підвищився рівень толерантності до проблем та недоліків інших людей. Наші досліджувані покращили свою здатність до самоконтролю, саморегуляції, самопізнання. В цілому підвищився рівень психологічної грамотності.

Висновки

Отже, дослідження дали змогу довести, що запровадження спеціальної арткорекційної програми, спрямованої на екопсихологічну фасилітацію особистісного розвитку майбутнього психолога, сприяє особистісному зростанню осіб, які здобувають післядипломну освіту з психології

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі

Перспективи подальших досліджень вбачаються у з'ясуванні впливу артзасобів на особистісний розвиток майбутніх психологів, що здобувають першу вищу освіту, на розробку моделей просвіти викладачів вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку майбутніх психологів.

Список використаних джерел

1. Деркач А. А. Акмеология : учебник / под общ. ред. А. А. Деркача. — М. : РАГС, 2002. — 630 с.
2. Духневич В. М. Прикладні питання технологій підготовки та проведення когнітивно орієнтованих тренінгів спілкування : метод. рек. / В. М. Духневич ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 84 с.

3. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Путь к волшебству. Теория и практика арттерапии / Т. Д. Зинкевич-Евстигнеева. — СПб. : Златоуст, 2005. — 352 с.
4. Інжиєвська Л. А. Арт-терапевтичний тренінг: конспект лекцій та робочий зошит для самостійної роботи з дисципліни / Л. А. Інжиєвська. — Київ : ДВНЗ «УМО», 2014. — 96 с.
5. Копытин А. И. Системная арт-терапия: теоретическое обоснование, методология применения, лечебно-реабилитационные и дестигматизирующие эффекты : дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.04 / А. И. Копытин. — СПб., 2010. — 311 с.
6. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий / Л. Д. Лебедева. — СПб. : Речь, 2007. — 256 с.
7. Лефтеров В. О. Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / В. О. Лефтеров ; Ун-т цивільного захисту України. — Харків, 2008. — 37 с.

Lesya Inzhyuevska

**ARTCORRECTIVE PROGRAM FOR FUTURE PSYCHOLOGISTS
IN TERMS OF POST-GRADUATE EDUCATION**

The proposed training form of work is used to form and strengthen the links between the practical and theoretical layers of knowledges of students. It reveals scientific approaches to the features of helping children and adults with different problems. It deals with the methods of art-therapy. The content is constructed in such a way that students have the opportunity to discover and develop their personal potential. The influence of the art-corrective program of personal development of future psychologists in post-graduate education on the personal development of future psychologists in terms of post-graduate education is revealed. This was reflected in the psychological indicators of their personal development in terms of post-graduate education.

Indicators of the effectiveness of the process of personal development of the subjects under the influence of this art-corrective program are positive changes in the personal parameters of the participants.